

לא סיפורי בדים - סיפורי חיים

יעקב וענונו

+++
הוצאת
תפרים

לא מעשה בדים - מעשה חיים

יעקב וענונו

כתיבה מפי המספר, עריכה והבאה לדפוס: רחל אלון-מרגלית
עיצוב העטיפה והספר: רז קרן

++++
הוצאת
תפרים

© הוצאת תפרים, ירושלים, תשע"ח, 2018

www.RachelAlonBooks.com

תודה לוויקיפדיה - האנציקלופדיה החופשית

הארועים בספר זה מתוארים כמיטב זכרונותיו האישיים של המספר

תוכן עניינים

5	שורשים בסלונקי ובירושלים	פרק ראשון
13	גזע וענונו	פרק שני
25	ילדותי בירושלים	פרק שלישי
35	צבא ועבודה	פרק רביעי
45	הקמת משפחה עם ידידה	פרק חמישי
53	אחי ואחיותי	פרק שישי
57		אחרית דבר

פרק ראשון

שורשים בסלוניקי ובירושלים

ההורים של אמי: ידידה (לבית אנג'ל) ומרדכי ברכה

שמה של סבתא שלי היה דודו מלשון ידידה אבל כולם קראו לה מנה. היא התגוררה בסלוניקי שביוון ומקורות משפחתה מספרים. בשנת 1892 היא עלתה לארץ כרווקה בת 21 בערך, ללא עזרה או תמיכה ומבלי שהיו לה קרובים כאן, מעשה שנחשב נועז ביותר. היא נהגה לומר שהגיעה לארץ כשחנכו את מסילת הרכבת לירושלים.

מימין: יהודה רפאלי, אחותי שרה, אליהו, אחותי סתרנה ולידה מנה (בפינה העליונה) יושבת במרכז אמי רוזה

גירוש ספרד סילוקם בכפייה בשנת 1492 של יהודי ממלכות קסטיליה ואראגון אשר סירבו להתנצר. הגירוש התבצע מכח צו שנחתם בידי מלך ארגון פרדיננד השני ואשתו, המלכה איזבלה הראשונה מקסטיליה, ב-31 במרץ 1492 ופורסם ב-29 באפריל. נאסרה בחוק ישיבתם של יהודים בקסטיליה ואראגון, והם הועמדו בפני הברירה להתנצר או לעזוב עד ל-31 ביולי. חלק גדול מהיהודים העדיפו להתנצר, לפחות למראית עין, ונתרו בספרד כאנוסים יחד עם מאות אלפי אחרים שהתנצרו במאות ה-14 וה-15. המגורשים עזבו את ספרד לארצות השוכנות לחופי הים התיכון אל צפון אפריקה ולאיימפריה העות'מאנית, ובגלים למערב ומרכז אירופה. הצו שיקף מדיניות קנאית של הכתר הספרדי שביקש ליצור חברה נוצרית אחידה, ללא מיעוטים דתיים. בשנת 1507 הורחב צו גירוש היהודים על כל תחום השליטה של מלכי ספרד: דרום איטליה, סיציליה וסרדיניה. גירוש היהודים מספרד סימן את סיומו של פרק בתולדות עם ישראל. הוא הותיר רושם משמעותי בספרות, בשירה, בספרות ההלכה בדורות הבאים ובהתפתחות הקהילות היהודיות שאליהן הגיעו המגורשים מחצי האי האיברי, ומאוחר יותר גם צאצאי האנוסים.

מסילת הרכבת מיפו לירושלים. באוגוסט 1892 נסתיימה הנחת מסילה יחידה שרוחבה מטר אחד, אורכה 87 קילומטרים ובה מעל 176 גשרים. היא הוקמה כמסילה יחידה לכל אורכה ואפשרה תנועה של רכבת אחת בלבד, מירושלים ליפו או מיפו לירושלים. השימוש ברוחב הצר יחסית איפשר חיסכון בהוצאות הבניה, בעקבות היכולת לסלול את המסילה עם עקומות חדות יותר. הנתיב נמתח מתחנת הרכבת יפו לכיוון צפון-מזרח, לאורך רחוב אילת ודרך יפו בתל אביב של ימינו. היא עברה ברחוב הרכבת ופנתה לכיוון דרום תוך שהיא מתקדמת במקביל לנחל איילון (ואדי מוסררה). משם נמתחה המסילה לכיוון דרום-מזרח דרך עמק לוד אל תחנות הרכבת לוד ורמלה. משם פנתה המסילה מזרחה לאורך נחל שורק דרך תחנות תפעוליות ליד הכפרים הערביים סגיד, דיר-לאבן ובתיר. הרכבת המשיכה לטפס בין הרי ירושלים ב"שביל החמורים", דרך עתיקה שהובילה אל העיר, לאורך יובל של נחל שורק הקרוא נחל רפאים. בעמק רפאים הצפינה המסילה עד תחנת הרכבת ירושלים (שנבנתה בסמוך לחאן הירושלמי). כיום מתחם "התחנה הראשונה" משמש מרכז בילוי ופנאי ורכבות אינן נוסעות בו.

מנה התגוררה בעיר העתיקה בירושלים, ושידכו לה בחור צעיר ונאה בשם מרדכי ברכה שהכינוי שלו היה "אל-חפיי", כי היה איש חביב, קל ונוח לבריות. השידוך עלה יפה והיה מוצלח כי סבא שלי היה בעל טוב מאד. בתקופת התורכים היה לו בית קפה קטן בעיר העתיקה, בו נהגו לשבת יחד יהודים וערבים לעשן נרגילות, לשחק קלפים ודומינ. בית הקפה הצליח ופירנס יפה ובשפע את המשפחה, כאמור אל-חפיי היה אהוד וידע להאיר פנים לאנשים. בזמנו החיוב הכספי נעשה לא על פי מה ששתו בבית הקפה אלא לפי שעה, כלומר בהתאם לזמן בו ישבו במקום.

שגרת חיים בעיר העתיקה

החיים של המשפחה היו טובים. סבתא מנה דיברה לאדינו¹, היתה יפה וחכמה ובעלת השכלה כללית אוטודידקטית רחבה, היא למדה מהחיים עצמם. אנשים באו לדבר איתה ולקבל עצה טובה. היא ידעה להסתדר עם השלטון התורכי והיתה ביחסים טובים עם השוויש (סמל) בקישלה לו היה כח בלתי-מוגבל. צריך לזכור שבזמן השלטון התורכי אם עברת על החוק קודם כל היו מענים אותך, נותנים לך מכות ורק אחר כך חוקרים מה עשית. השוויש יכול היה לקבוע את גורל האדם או של משפחתו ואי אפשר היה לערער על פסיקתו. התורכים היו ידועים באכזריותם ושלטו ביד חזקה על האוכלוסיה המקומית בארץ, שפחדה מהם. בזכות מנה זכתה הקהילה היהודית ליחס הוגן ונוח יחסית מהתורכים.

1 לאדינו היא שפה רומאנית יהודית המדוברת על ידי צאצאי מגורשי ספרד (בעיקר יהדות הבלקן), וידועה גם בשמות "ספאניולית" (בעברית), "ג'ודיזמו", "Judeoespañol", ספרדית יהודית או רק אספאניול בשפת הלאדינו המדוברת.

התקופה העות'מאנית. תקופה בתולדות ארץ ישראל בה נשלטה על ידי האימפריה העות'מאנית. התקופה התחילה בכיבוש הארץ בידי הסולטאן סלים הראשון בשנת 1516, והסתיימה בשנת 1917, עם כיבוש הארץ בידי הבריטים במלחמת העולם הראשונה.

קישלה (מטורקית: kışla, כלומר - "מקלט לחורף") הוא כינוי לבית המעצר שהוקם בעיר העתיקה בירושלים בתקופה העות'מאנית. המבנה שוכן בצמוד למגדל דוד מדרום, בשולי הרובע הארמני. הקישלה הוא מבנה רבוע בעל חצר גדולה לא מקוּוּה, הדומה במתכונתו לחאן. הוא בנוי שתי קומות, כאשר הקומה התחתונה גבוהה בהרבה ביחס לשניה. צדו המערבי נסמך אל החומה העות'מאנית; צדו הצפוני פונה לכיוון חפיר המצודה; צדו המזרחי פונה אל העיר העתיקה, וצדו הדרומי פונה אל פרברי הרובע הארמני. הכניסה אל המבנה מצפון דרך שער מסוגן. כיום הוא משמש את מטה מרחב דוד של מחוז ירושלים של משטרת ישראל.

בזמן מלחמת העולם הראשונה, (עת השלטון התורכי בארץ) שרר רעב בירושלים ולא היה לאנשים מה לאכול. מגפות ומחלות התפרצו: כולרה, טיפוס ושחפת שנבעו בחלקם מכך שלא היתה היגיינה. אנשים וילדים היו מתים צעירים מכל דבר קטן. באותה תקופה היהודים נפגעו פחות מפני שהם שמרו על ניקיון והגיינה ואכלו אוכל כשר. אצל הספרדים הניקיון היה בדם והרבה נשים היו עושות תחרות מי יודעת לנקות ולהבריק יותר טוב, אולי בגלל זה המשפחה של סבתא שלי היתה בריאה יחסית, גם בזמנים הקשים האלו.

כשהיתה צעירה, נשואה טריה, קנתה את התכריכים שלה. בזמנו זה נחשב סגולה לאריכות ימים. והיא, כבר אז, היתה מאד מכובדת בחברה הספרדית. כדי להיקבר כיהודי היה צריך לשלם כסף. משפחת פרנס היו הקברנים של הקהילה היהודית בחלקה שבהר הזיתים. הם היו משלמים לשומרים הערבים כדי שלא יהרסו את המצבות.

כשהערבים היו רואים שהיהודים בונים בית קברות, הם בנו לידו בית קברות מוסלמי, כי האמינו שכשיגיע המשיח המתים היהודים יקומו לתחייה ראשונים ולכן כדאי שהמוסלמים יקברו בסמיכות אליהם ויקומו גם הם בין הראשונים. כך זה בהר הזיתים וגם בקבר רחל.

מנה גידלה משפחה לתפארת: שלוש בנות ובן. הבנות שלה נולדו בבית-החולים "משגב לדך" ששכן אז בעיר העתיקה, למרות שבזמנו רוב הלידות נערכו בבית בעזרת מיילדת. הבת הבכורה נולדה ב-1892, ונקראה בוקס (מזל בספניולית), אחריה בשנת 1894 נולד יעקב (שאני קרוא על שמו), ואחריו בשנת 1902 נולדו תאומות: אמא שלי רוזה (שושנה) ותאומה שנפטרה בלידה. בזמנו כשנולד ילד לא בריא לא היו אומרים לאמא כלום, רק שהוא "מלפרידה", כלומר מת בלידה. לא היה כסף לגדל ילדים בריאים אז חולים? אחרונה נולדה לוונה (לבנה), בשנת 1907.

עומדים מימין: מרי, מסעוד, ידידה (עם תינוק), סופי (אשתו של מסעוד),
אברהם (אבו-מסעוד), מלכה (אחות של דוד חן, בעלה של מרי), אמא רוזה
(יושבת), שמחה (חברה) ולונה. יושבים מימין: חברה, בוקס, ידידה ואני.

בוקס היתה אישה יפה מאוד, כשהגיעה לפריקה היא נישאה לדוד אלקוצר שהיה ג'ינג'י בעל עיניים כחולות שמוצאו ממניסטיר שביגוסלביה. הוא היה איש מוכשר, בעל ידי זהב, שעבד כאינסטלטור. בוקס קיבלה נדוניה טובה כי כשהיא נישאה אבא שלה היה עדיין בחיים והפרנסה היתה בשפע. המנהג היה שמיום החתונה התחנן סועד על שולחן אביה של הכלה למשך שנה, שנתיים או שלוש, בהתאם להסכם שנקבע מראש ("מִזָּה פְּרָנְקָה"). לבוקס ודוד נולדו שישה ילדים, אחת מהן תהיה אשתי. שנים מאוחר יותר – אני המשכתי את המסורת של "מִזָּה פְּרָנְקָה" ובתי הבכורה שושנה גרה אצלי כשנתיים ימים בדירה ברחוב עוזיאל, עם בעלה ובתה הבכורה שרית.

יעקב, אח של אמא שלי היה יפה ומשכיל. הוא עבד במשרד הבריאות של התורכים, ושם כנראה נדבק בשחפת. כששאל את הרופא מה תוחלת החיים שלו הרופא ענה שכרוק הוא יחיה שנתיים, אבל כנשוי חצי שנה. הוא העדיף להתחנן ואכן נפטר חצי שנה אחר כך, ללא ילדים.

האחות הצעירה במשפחה, לונה, התחתנה עם אלברטו ונטורה, בן למשפחה ספרדית שמצבה הכלכלי היה טוב. נולדו להם שבעה ילדים.

כשסבא מרדכי נפטר ממחלה פשוטה הפרנסה הלכה יחד איתו. סבתא מנה נאלצה לצאת לעבוד כדי לפרנס את המשפחה. היא לא ליקקה דבש. יוסף נבון (אביו של יצחק נבון שלימים יהיה נשיא מדינת ישראל) עזר לה להתקבל לעבודה כטבחית במושב הזקנים ברחוב יפו. היא היתה טבחית מעולה ועבדה כמבשלת תחילה בבית תמחוי ומאוחר יותר

במושב-זקנים, בשכר של בערך שלוש לירות לחודש. זמן קצר לאחר מכן נפטר בנה ולה לא היתה תקומה. לאחר שנים רבות היא זכתה להתקבל ולהתגורר באותו מושב זקנים מפני שנחשבה "פרסונל", כי בו עבדה כשהיתה צעירה יותר. היה קשה להתקבל לשם אך היא הצליחה. הייתי בא לבקר אותה שם לעיתים קרובות.

בית מושב הזקנים והזקנות הספרדי הוא מוסד גריאטרי שהוקם על ידי ועד העדה הספרדית בירושלים בתחילת המאה ה-20 כחלק מ"מוסדות החסד" של הקהילה הספרדית. הוא הוקם בשנת 1906 על שטחי קרקע שכתובתם הידועה כיום היא רחוב יפו 208-204, מול מבנה שערי צדק הישן. המבנה הוקם על שטח שמתוכו 24,000 אמה נתרמו על ידי ראשי שתי משפחות אמידות בעדה הספרדית של ירושלים, משפחת הבנקאי חיים ולירן תרמה 14,000 אמה, ויוסף קוקיא תרם 10,000 אמה. את שאר השטח, כ-60,000 אמה, רכשו שני התורמים מידי שלמה פיינגולד שהיה יזם, מוציא לאור ועיתונאי שפעל בארץ ישראל בסוף המאה ה-19 ובעשורים הראשונים של המאה ה-20. פיינגולד, שנולד כיהודי ואף למד בישיבת וולוז'ין, התקרר לכת "בני ישראל הבריטים" ובשל כך נודע ברבים כמומר. בניית בית הזקנים הספרדי מומנה בעיקר על ידי גבירי העדה הבוכארית אשר מתוכם נמנו ר' שלמה יהודיף ובני משפחתו.

יום שישי אחד באתי לבקר את סבתא מנה בת ה-94 במושב זקנים. ד"ר קורקידי עבד שם כרופא והיא אמרה לו שהיא מרגישה שהגיעה זמנה למות, הוא בדק אותה ואמר: "פוברטה סי" (כלומר: "זה נכון"). באוזניים שלי שמעת. לצערי קברנו אותה במוצאי שבת בבית העלמין בגבעת שאול. שני הסבים שלי מרדכי/אל-חפיי ומסעוד קבורים בהר הזיתים.

מימין לשמאל: לונה ויעקב אלקוצר, משה ושמואל, ידידה, ראשל ונטורה ופלומבה. בוקס ודוד אלקוצר, 1950

ההורים של אבי: אסתר ומסעוד וענונו

סבתא אסתר נולדה בשנת 1874. על ילדותה ונעוריה אני לא יודע כמעט כלום, אבל כשאנחנו נולדנו היא עזרה לאמי לגדל אותנו. היא הרוויחה כמה גרושים ככובסת ומבשלת בבתיים של אשכנזים וגם בבית שלנו היא בישלה קוסקוס בכלים שהביאה איתה ממרוקו וגם עזרה עם הכביסות. היא היתה עושה לנו קניות בשוק של העיר העתיקה ולחם לא היה חסר. כשרצינו משהו לאכול תמיד היינו הולכים אליה. כשגדלנו והיא התבגרה, אמא שלי לא רצתה שהיא תמשיך לסייע ולקחה על עצמה את הבישולים לבני המשפחה. סבתא אסתר, שכבר היתה אלמנה כשאנחנו נולדנו, גרה איתנו בימין משה. היא נפטרה בשנת 1954, וקבורה בגבעת שאול בירושלים.

סבא מסעוד נפטר לפני שנולדתי ואינני יודע עליו דבר פרט לכך שהוא הגיע לארץ ממרוקו בשנת 1882 בערך.

לאסתר ומסעוד וענונו נולדו שני בנים. יצחק שנפטר בגיל צעיר ואברהם, שהוא אבא שלי.

פרק שני

גזע וענונו

ההורים שלי: רוזה ואברהם (מסעוד) וענונו

רוזה

אמא שלי היתה ילדה יפה. אמא שלה היתה מעמידה אותה באחת מסמטאות השוק בעיר העתיקה למכור פיתות מעשה ידיה. מקצת קמח סבתא היתה מכינה עשר פיתות, שלוש שומרת למשפחה ושבע מוכרת. הקונים אהבו לקנות מאמא שלי. כומר אחד היה קונה רק ממנה באופן קבוע, למרות שהיא לא היתה הילדה היחידה שמכרה שם, ושילם במטבעות ולא בשטרות, מה שהיה עדיף. (הסוחרים תמיד העדיפו מטבעות ולא שטרות נייר, כי בגלל האינפלציה השטרות התורכים לא היו שווים כלום אחרי זמן קצר. התורכים

היו בפשיטת רגל מהמלחמה, ולמטבע יצוק היה ערך). פעם אחת הוא הגיע לקנות פיתות ואמר ששכח להביא כסף. הוא ביקש ממנה לבוא איתו. היא התחילה ללכת אחריו אבל אז ראתה שהוא מוליך אותה רחוק וברחה ממנו. היא זכרה שאמא שלה נתנה לה הוראות מדויקות לאן מותר לה ללכת ולאן לא, ושהיא צריכה לבוא תמיד מהר הביתה רק דרך רחוב היהודים, רחוב שנקרא כך כי היו בו רק יהודים, ובצד השני היו גם אנשים מעורבים, אשכנזים, מוגרבים ומוסלמים. זה היה מזל כי הכומר הזה רצה להכניס אותה למנזר ולהעלים אותה.

אמי רוזה

בזמן מלחמת העולם הראשונה, כשאמא שלי רוזה כבר בגרה היא סיפרה שרצו

להכיר לה גבר פרסי שהגיע לירושלים לחפש כלה יהודיה, כדי לקחת אותה לדרום אמריקה (אולי ונצואלה או קולומביה). אמא שלה, מנה, לא הסכימה לתת אותה. משפחות אחרות הסכימו לתת את הבנות לגברים מהקהילה שם, כי כאמור בירושלים שרר רעב ותנאי המחיה היו קשים, בעוד שבאמריקה הדרומית היה שפע וגם דיברו ספרדית. אלו שנסעו חלקם הפכו למיליונרים, אך לא כולם. אמא שלי דיברה ספרדית ולדינו בלבד ורק מאוחר יותר למדה קרוא וכתוב בעברית, כשהיא נעזרת בעיתון המנוקד "שער". איתנו הילדים היא דיברה ספניולית ואנחנו גדלנו עם השפה הזו ולא עם מרוקאית.

לאבא שלי קראו אברהם והערבים קראו לו: אבו-מסעוד. אמא שלי ושאר בני המשפחה שלה תמיד קראו לו אברהם. הוא התחיל לעבוד אצל הטמפלרים במושבה הגרמנית כשהיה בן עשר, ונהג ללכת ברגל מהעיר העתיקה למושבה הגרמנית כי היה יתום מאב והיה צריך לסייע בפרנסת המשפחה. הוא היה קטן מכדי לעשות עבודות צבע, שאז היו מכינים מאבקה, אז הגרמנים לימדו אותו לעשות מכמה חוטים חבל עבה והוא היה רצען. זה היה לפני המצאת המכוננית, אמצעי התחבורה הנפוצים היו עגלות רתומות לסוסים. כשהגיעה המכוננית לעולם, ונסעה לבד אנשים עדיין חיפשו את הסוסים... בעיר העתיקה עמדה שורה של סוסים קשורים וסביבה תמיד היה ריח נורא.

כשאבא שלי הגיע לגיל גיוס הוא לקח את תעודת הזהות של אחיו הצעיר יצחק (שכזכור נפטר) כדי שיחשבו שהוא צעיר מגילו האמיתי וכך יוכל להתחמק מהשרות הצבאי אצל התורכים, למרות שהם היו דנים למוות את הנתינים התורכים שניסו להתחמק. זה לא עזר כי התורכים תפסו אותו בכל זאת ואמרו לו שזה לא סביר שהוא כל כך צעיר כי הוא כבר היה גבוה ובעל שפם רציני. הוא גויס בכפייה, לא היתה לו ברירה עם ההופעה שלו. היתה לו נתינות תורכית כמו לכל מי שגר אז בארץ.

השרות בצבא

אבא שלי הוצב לשרת בחאלב שבסוריה כחייל בצבא התורכי. בגלל תנאי התברואה הירודים הוא חלה בטיפוס והרופא התורכי שבדק אותו רצה לאשפז אותו בבית חולים. בבית-החולים היה מחסור במיטות ולכן היו שמים ארבעה חולים במיטה אחת, ראש לרגליים. אבא שלי הבין שעומדות בפניו שתי אפשרויות: האחת למות בבית החולים והשניה לברוח הביתה. למזלו, היה לו קצת כסף, אולי מאמא שלו, אז הוא לקח את עצמו וברח ברכבת (שחברה צרפתית בנתה) מסוריה לארץ. בשארית כוחותיו הגיע לירושלים, לשכונת המוגרבים ליד הכותל המערבי בה הם התגוררו ואמא שלו החביאה אותו על הגג וטיפלה בו במסירות עד שהבריא. בעיר הסתובבו מרגלים שחיפשו עריקים ואמא שלו מכרה את תכשיטיה כדי לשחד את השלטונות ושלא יסגירו אותו. שיטת השוחד היתה דרך חיים אצל התורכים.

בזמנו כל עריק שנתפס היה נידון למוות בתלייה. אחרי שתלו שלושה ערבים ושני יהודים, השלטון התורכי קבע שחנינה תינתן לכל עריק שיסגיר את עצמו בתנאי שישוב לשרת בצבא, אז אבא שלי מסר את עצמו.

תליה בחוצות. בעקבות הצטרפות האימפריה העות'מאנית לצד מעצמות המרכז במלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, הונהג בארץ ישראל שלטון צבאי נוקשה. ברחבת שער יפו בירושלים הוצב גרדום עליו נתלו מרגלים ובוגדים: נתיני הארץ-מקרב התושבים גויסו לעבודות כפייה ולצבא ורבים מתושבי וסוחרי הרחוב, יהודים ונוצרים, שהיו נתינים של מדינות שהפכו למדינות אויב, גורשו משטחי האימפריה. חיילים עות'מאנים וגרמנים שוכנו במבנים שונים שהוחרמו מבעליהם (למשל בבית מושב הזקנים והזקנות הספרדי) ולא פעם ביצעו מעשי שוד בבתי עסק ומוסדות. גם הניתוק משוקי העולם ומהמדינות שמהן הגיעו כספי החלוקה, פגעה אנושות בחיים ובמסחר בעיר כולה וברחוב בפרט. ב-11 בדצמבר 1917 נערך ברחוב מצעד ניצחון בריטי (לאחר שהעיר נכבשה ללא קרב) שבראשו צעד הגנרל אדמונד אלנבי, ולאחריו החלה בעיר תקופת שלטון צבאי שנמשכה עד חודש יולי 1920. בתקופה זו הנהיגו הבריטים מדיניות של סטטוס קוו, לא התירו בניה ופיתוח של העיר ירושלים וכמעט שלא הסירו את ההגבלות על תנועת סחורות אל הארץ וממנה. הבריטים אמנם הגדירו את ירושלים כעיר בירה, אך להחלטה זו עדיין לא היו כמעט משמעויות בשטח.

לפני שנשלח חזרה אל החזית שאל אותו הקצין התורכי אם יש לו מקצוע, ואבא שלי אמר שהוא רפד ורצען. הקצין השאיר את אבא שלי לידו, והיה נותן לו בדים שהחרים מחנויות בדים בעיר העתיקה, כדי שיתפור מהם מלבושים, כלי מיטה ובגדים. אחרי התפירה היה אבא שלי יוצא למכור את מה שתפר (לפעמים לאותן חנויות מהן הבד הוחרם) וברווחים היו הוא והקצין התורכי מתחלקים. עבודה זו עזרה לפרנס את המשפחה. מפעם לפעם, כשאבא שלי עוד היה רווק, הוא השתתף בחפלות משותפות ליהודים ולערבים. היו באים הצעירים, מזמינים רקדניות וזמרת שתשי, ניגנו בדרבוקות וכולם היו מבליים יחד. גם אני, כשהייתי נער, אני זוכר שדאיתי זוג מסתובב בעיר העתיקה, לבושים כחתן וכלה ויהודים וערבים זרקו עליהם אורז וקפה, לברך אותם בשפע. ככה זה היה פעם, שנאה גורמת לאנשים להתנהג אחרת.

ההכרות בין אמא ואבא

אבא ואמא שלי טיילו יחד פעם או פעמיים כשאחותה לונה שומרת על אמא שלי ומוודאה שלא יקרה חס וחלילה משהו ביניהם. היה קשר נוסף ביניהם - רוזה ובוקס הן אחיות ובוקס היא אמא של ידידה. אחרי זמן קצר אבי ביקש לשאת את אמי לאשה, אבל בגלל שהוא היה מרוקאי לא רצו אותו, כי הספרדים היו בררנים, במיוחד הס"ט (מה שנקרא ספרדי טהור). זה היה לפני שסבא שלי נפטר ממחלה והפרנסה נקטעה באופן פתאומי. אחרי שסבא נפטר סבתא שלי החליטה שזה בסדר שהם יתחתנו. היא הבחינה שאבא שלי נאה וחרוץ, ושהוא כבר מתפרנס באופן עצמאי. כשהם נישאו בשנת 1921 אמא שלי היתה בת 18 ואבא שלי בן 25.

אחרי שאבי התחתן עם אמי הוא חי כמו כל הגברים - לא נשאל לאן הוא הולך ומתי הוא חוזר, לא היה שותף בגידול הילדים ותפקידו התרכז בהבאת פרנסה הביתה. את תפקידו זה מילא תמיד בכבוד.

החנות הראשונה

בשנת 1920 שכר צריף קטן ליד החומה וסמוך לשער יפו, הכניס אליו מכונת תפירה והחל לעבוד כרצען ורפד. הוא ריפד את המושבים של העגלות שנמשכו על-ידי סוסים, אך גם ייצר ותיקן אוכפים ורסנים. בהמשך תיקן תקלות במכונות ובאוטובוסים, בנוסף לעבודות ריפוד שונות.

בחנות זו החזיק כעשר שנים. בשנת 1930, הוא נכנס לשותפות שארכה שש שנים, עם שני שותפים נוצרים ממשפחה יוונית, משכילים ולובשי לבוש אירופי, לא כמו הפלאחים. האחד בשם סטאורי שרף או-פאולוס, ואחיו גבריאל שקרא לעצמו גברי. בשלב מסוים גברי פרק את השותפות עם אחיו פאולוס, נסע להתפרנס כמכונאי בתל אביב וקרא לעצמו שרפה. לימים הוא התחתן עם יהודיה אשכנזיה והתעשר. את זה אני יודע מסיפורים של אנשים אחרים.

כשהייתי ילד בערך בן 12, אבא שלי היה לוקח אותי לבקר את שרפה בתל אביב שהזמין אותנו לארוחה. הילדים שלו היו יהודים, אשתו חיה שנים אחריו אבל כשהוא נפטר לא רצו לקבור אותו בקבורת יהודים...

החנות השניה

בשנת 1936 פרץ המרד הערבי הגדול וכל הסוחרים היהודים, הגדולים והעשירים שהיו בעלי חנויות ועסקים בעיר העתיקה עברו למרכז מסחרי בחלק המערבי של ירושלים, באזור היהודי. אבא שלי לא יכול היה לעבוד בשטח של הערבים ואיתם, הרי כל העבודה שלו היתה עם האוכלוסיה הערבית (כי להם רכבים) ונאלץ לחפש מקום בצד היהודי המערבי של העיר. לקח לו שנתיים למצוא מקום מתאים, בהן עבד במוסכים שונים, ובסופו של תהליך הוא פתח חנות במרכז העיר, ברחוב שמאי 8. החנות בגודל 60 מ"ר היתה גדולה מספיק לטפל בשתי מכונות בו-בזמן, וניצבה ב"בית יעיש". נעשו בה עבודות צבע וריפוד, והועסקו בה עולים חדשים וגם פועלים ערבים. כביש סלול לא היה לשם, אלא מגרש גדול בבעלות אדם נוצרי שחי בו והיה בעל הבית. לא היו לו בעיות עם בעל הבית, או עם בני משפחתו. הבנות שלו למדו בבית-ספר שמידט (של גרמנים, מה שהיום הוא מבנה קצין העיר ובית הכנסת האיטלקי, ברחוב הלל 30) והבנים בבית-ספר פולה ז'פרר באזור העיר העתיקה.

בזמן המרד חשבו הערבים מה יעשו עם הירקות והביצים? הם באו למכור בשכונה שלנו. הפלאחות ניסו למכור ליהודים ביצים מקולקלות, אבל היהודים היו מסתכלים על הביצה מול האור: אם היא לא היתה צלולה היו זורקים אותה מעבר לכתף, וכך הם היו עוברים ביצה ביצה עד שמצאו אחת נקיה ושקופה. החלבן היה מהשכונה: חצי גבאי וחצי מתנדב. הוא שלט על מכירות החלב אבל אנחנו אהבנו חלב של פרות לא של עיזים או כבשים. (חלב כבשים מריח מאד וחלב עיזים מסריח עוד יותר).

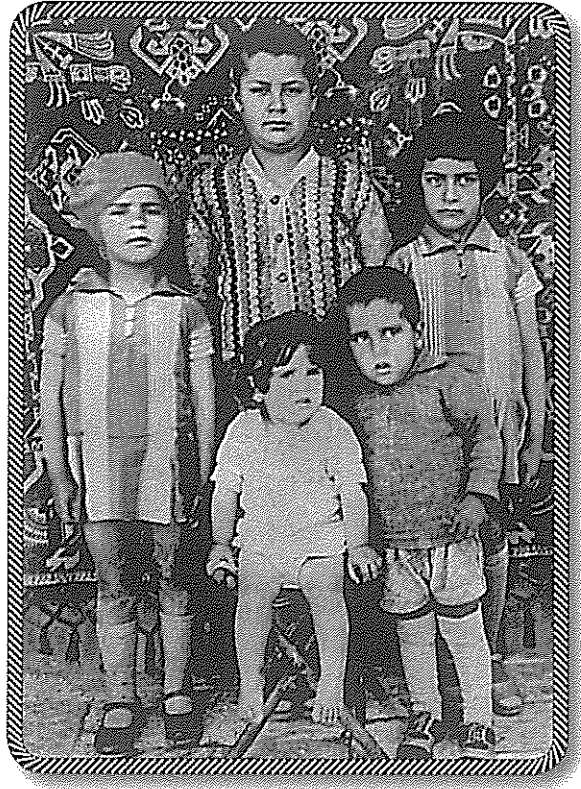
המרד הערבי הגדול (מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט) היה מרד מאורגן שפרץ בארץ ישראל בשנת 1936, ונמשך בהפסקות עד מרץ 1939. במהלך המרד נהרגו למעלה מ-400 יהודים, כ-200 בריטים וכ-5,000 ערבים, רובם במסגרת חיסולי חשבונות ותקיפת מתנגדים. המרד כלל בעיקרו פעולות טרור של ערבים נגד המנדט הבריטי ששלט בארץ ישראל, ובכללם תקיפות כנגד חיילים בריטיים, מוסדות השלטון והצתת גידולים חקלאיים אך גם תקיפת יהודים ורכוש יהודי. לצד פעולות הטרור נערכו הפגנות, ושביתה הרחבת היקף בניסיון לפגוע במשק היהודי, ובוצעו פעולות מרי אזרחי כדוגמת סרבנות מסים. המרד לא השיג את מטרתו: הדרישות הפוליטיות של הערבים לא התקבלו על ידי השלטון הבריטי, היישוב היהודי לא נפגע באופן מהותי ממעשי הטרור ואף התחזק, הופחתה התלות בפועלים ערבים ובמשק הערבי, נפתח נמל ים בתל אביב, ושיטת יישובי חומה ומגדל באה לעולם. לעומת זאת הציבור הערבי הוכה מבחינה כלכלית וצבאית, והתדרדר למצב של אנרכיה פנימית עקב הטרור הפנימי.

החנות השלישית

בשנת 1962 כשניגש לחדש את הרשיון בעיריית ירושלים הוא לא קיבל אותו, כי העירייה לא נתנה רשיון לעבוד במרכז העיר. לכן נשכרה חנות חדשה ברחוב תובל 4 ברוממה, סמוך לבנים הטלוויזיה. בחנות זו עבדנו יחד אבא שלי, אחי משה ואני. אני עבדתי כרפד ואילו משה עבד בפחחות ובצביעה. העסק הזה היה פעיל עד פטירתו של אחי משה בשנת 2009.

התרחבות המשפחה

להורי נולדו תשעה ילדים ואני מספר ארבע. תאריכי הלידה העבריים של הילדים נרשמו אז בספר התפילה. נהוג היה לרשום את מועד הלידה יחסית לחגי ישראל, כלומר זה וזה נולד "שבוע לפני פסח", "יומיים אחרי ראש השנה" וכד'. לאחי הבכור הונפקה תעודת לידה רק כשהלך לעבוד במקום מסודר. עוד על אחי ואחיותי בפרק השישי בספר זה.

1930 ילדי ועננו:

ידידה, אני, מסעוד, מרי (יושבת) וסתרינה

פרק שלישי

ילדותי בירושלים

העיר העתיקה

ב-1927, השנה בה נולדתי היתה רעידת אדמה והרבה בתים בעיר העתיקה בירושלים נפגעו ונהרסו ממנה. כשהייתי בן שנתיים, עיבנו את שכונת המוגרבים (חרת' אל-מררבי) בעיר העתיקה ועברנו לשכונת ימין משה. הבית בימין משה היה גדול יותר והתאים לצרכי המשפחה שגדלה. שתי האחיות של אמא שלי כבר גרו שם והיא רצתה להיות קרובה יותר אליהן. גם היה מבחר בתי הכנסת.

רעידת אדמה בארץ ישראל התרחשה ב-11 ביולי 1927 (יא תמוז התרפ"ז). שעת הרעידה היתה 16:00 בערך, ומוקדה היה בצפון ים המלח. היא פגעה קשות בערים: ירושלים, יריחו, רמלה, טבריה ושכם. רעידת האדמה גרמה ליותר מ-130 הרוגים ו-450 פצועים. כ-300 בתים התמוטטו או ניזוקו עד כדי חוסר אפשרות לשהות בהם. בהם אגף של מסגד אל אקצא (שאינו מיוסד על קרקע סלעית אלא על קשתות-תמיכה ומילוי מימי הורדוס). קירות במתחם אוגוסטה ויקטוריה נסדקו עד כדי סכנה לשהייה במקום, שהיה מעונו של הנציב העליון. בנוסף נהרסו בתים רבים בעיקר באזור המזרחי של העיר, הר הזיתים והעיר העתיקה.

אני מכיר את הסיפורים על משפחות הערבים בעיר העתיקה. בעיקר על משפחות חוסייני ונשאשיבי. הן נלחמו זו נגד זו, כי היו להן חילוקי שעות לגבי השלטון הרצוי.

משפחת אל נשאשיבי היא משפחה ערבית ירושלמית, שהיתה בעלת השפעה ויוקרה רבה בקרב ערבי ארץ ישראל ובקרב השלטון העות'מאני של ארץ ישראל בסוף המאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20. בתקופה זו החזיקו בני המשפחה במשרות רבות במנגנון הציבורי של השלטון העות'מאני בארץ ישראל. באותה עת הקימו בני החמולה את 'שכונת הנשאשיבים' ובה בתי פאר ענקיים. סביב 1910, אחד ממכובדי המשפחה, רשיד נשאשיבי, היה אחד משני אנשים שייצגו את ירושלים בפרלמנט העות'מאני.

משפחת חוסייני היא משפחה ערבית-פלסטינית ותיקה, מן המבוססות והמכובדות במשפחות הערביות בירושלים. בני חוסייני כיהנו לאורך דורות בתפקידי הנהגה פוליטיים ודתיים בחיים הציבוריים הפלסטיניים, ונדעו על פי רוב בעמדותיהם המיליטנטיות בכל הנוגע ללאומיות הפלסטינית והיחס לציונות. לאחר כיבוש הארץ בידי הבריטים ותחילת המנדט, נשמר מעמדה של המשפחה. הבריטים המשיכו את המסורת של קודמיהם העות'מאניים, של טיפוח משפחות חזקות מקומיות ושילובן בממשל ובמנהל המקומיים. בני חוסייני מילאו משרות בכירות במנגנון השלטוני והאדמיניסטרטיבי הבריטי, למשל מוסא כאט'ים אל-חוסייני שמונה כראש עיריית ירושלים במרץ 1918. הוא הודח ממשרתו שנתיים מאוחר יותר, באפריל 1920, בשל מעורבותו בהסתה שהביאה לאירועי הדמים שנודעו ביישוב כמאורעות תר"פ, לאחר שפוטר ממשרת ראש עיריית ירושלים, עמד בראש רוב הוועידות הערביות הלאומיות בשנות ה-20 ואף היה ראש הוועד הפועל הערבי. אל-חוסייני הוחלף בידי ראע'יב נשאשיבי המתון, איש-משפחת נשאשיבי, יריבתם של החוסיינים. בתקופה

זו, בה החלה לצמוח התנועה הלאומית הפלסטינית, גאתה היריבות המרה בין משפחת חוסייני למשפחת נשאשיבי, והתחרות ביניהן השתלטה על החיים הציבוריים הפלסטיניים. המשפחות נאבקו ביניהן על מינויים במועצה המוסלמית העליונה, בראשות ערים, וכן על ייסוד בנקים, אגודות מקצועיות ומיזמי פיתוח שונים. בעוד משפחת חוסייני ייצגה קו לאומני קיצוני ומיליטנטי, ייצגו הנשאשיבים קו לאומי מתון ונוח יותר לשלטונות הבריטים.

ימין משה

הבית הראשון שלנו בשכונת ימין משה היה בקצה השכונה ליד "בית עבדאללה". גרנו שם שנתיים, עד שנת 1929 זמן המאורעות. המון ערבי ביקש לכבוש ולשרוף את בתי שכונת ימין משה. באחת ההתקפות שהו בבית שלנו שני אנשי ההגנה שזרקו רימונים וירו על ההמון המתפרע, אבא שלי שהיה בבית בהפסקת צהרים מילא את כיסיו באבנים וצעק שיזרוק רימונים על ההמון. הם נסוגו, אבל אבא שלי העביר אותנו לגור בבית חדש בשכונה, ברחוב מלכי, משמאל לבית הכנסת הספרדי בקומה השניה.

תנאי ההגינה והסניטציה בשכונה לא היו מהטובים, את הצרכים היו עושים בבורות שנחפרו באדמה. כשהבורות הללו היו מתמלאים היו באים הערבים לרוקן אותם, גם את האשפה היו הערבים מנקים, אבל לא באופן קבוע וסדיר. את המים היינו שותים מהבאר, לפעמים היו מרתיחים אותם, במיוחד לאנשים זקנים, לתינוקות או לחולים, אבל רוב הפעמים היו רק מעבירים אותם דרך טינז'ה (בד לבן) התולעים היו עוברות את המסננת הזו אבל היינו שותים בכל זאת, כי היינו ילדים, שיחקנו בחוץ והיינו צמאים. המצב השתפר רק כשהאנגלים משכו צינור מראש העין לירושלים בשביל הצבא, אז גם האזרחים נהנו מזה. שלא כמו היום, כשפותחים את הברז נזלים מים, אז היינו שומעים את הכרוז שהיה מודיע שעכשיו יש מים בצינורות, ואז היו באים האנשים עם פחים כדי למלא אותם במים. פח מים עלה חצי גרוש (או 5 מיל) והתשלום הועבר לשלטון הבריטי.

אספקת מים לירושלים לאחר כיבוש ירושלים בידי הבריטים בסוף 1917, חנו בעיר כוחות צבא גדולים שניצלו את כל המים שהגיעו מברכות שלמה ותושבי העיר נאלצו להשתמש אך ורק במי הבורות. היה צורך במציאת פתרון מהיר להספקת מים נוספים לעיר, והבריטים התקינו בתוך חצי שנה, עד יוני 1918, משאבה וצינורות שהביאו מים ממעינות אל ערוב. לאחר כינון השלטון האזרחי, הבריטים שיפצו וניקו את שרירי אמות המים העתיקות והצינורות ששולבו בהם, והביאו מים ממעינות הערוב והביאר עד לירושלים. הוזרמו לעיר מדי יום כאלף מטרים מעוקבים מים, תוך שימוש במשאבות מודרניות. במקביל, הביאו הבריטים לסגירת בורות המים בירושלים, משום שהם היו מפגעים בריאותיים, במטרה להפוך אותה לעיר מודרנית. בעקבות גידול אוכלוסיית העיר ועליית רמת החיים בה, עלתה גם הדרשה למים ומצוקת המים בעיר נמשכה לאורך שנות ה-20 של המאה ה-20.

מקלחות לא היו ואנשים היו מתקלחים אחת לשבוע, ביום שישי, בעזרת גיגית עם כוס. בשכונה פעל ועד מקומי שאסף תשלום מכל תושב כדי לממן את הוצאות השכונה. מתחת לבית הכנסת פעל תנור משותף וכל מי שרצה לאפות לחם, עוגות או עוגיות היה מביא אותם לשם. גם את החמין לשבת היו אופים בתנור הזה. לאופה קראו אברהם פרץ והוא קיבל שכר מהוועד המקומי.

היו ילדים שחלו בכל מיני מחלות מעיים וגם בטיפוס (שנגרם מחיידק הסלמונלה). הרבה בנים הסתובבו מגולחי שיער בגלל הכינים, את ראשי הבנות בעלות שיער ארוך היו שוטפים עם פליט (חומר הדברה) כדי להיפטור מהכינים. אחיות הגיעו מ"טיפת חלב" לתת טיפות עיניים לילדים, כדי שלא יחלו בגרענת (טריכומה). במיטות היו פשפשים ואבא שלי היה עובר על מסגרת הברזל של המיטות עם להביוור כדי לשרוף אותם. כך היה עד שעברנו לנחלת שבעה, שהיה מקום יותר נקי ופחות מסוגר. גרנו בשכונות לאנשים משכילים יותר, שהיו פתוחים לעולם. בשכונה הקודמת, החברה היתה שמרנית יותר ומקובעת באורחות חייה הקודמים.

אף פעם לא היה חסר לנו אוכל. אבא שלי היה אדם עצמאי, חרוץ ובן יחיד. סביבנו היו הרבה עניים שלא התפרנסו בכוחות עצמם אלא נסמכו על שאריות שניתנו להם על ידי המשפחות, חלק מהגברים היו שתיינים ולא היה להם אכפת מהילדים שלהם. לכל משפחה היו בממוצע עשרה ילדים. אני זוכר ילד אחד שאבא שלו היה שתיין, אמרה לו אשתו: "יבוא יום ואני אתנקם בך", כי לא ראתה ממנו אושר אפילו יום אחד. ככה דיברו אז בשכונה ימין משה. כשהוא חלה היא לא טיפלה בו עד שמת.

ד"ר קורקידי היה הרופא בשכונה, הוא היה בא עם חמור יפיפה ומאולף שידע ללכת מבית לבית. כשהוא היה נכנס לבית לבדוק חולה ומעמיד את החמור בחוץ, הילדים, ובראשם שמואל אלקוצר, היו לוקחים לו את החמור ועושים סיבוב. מחיר הביקור היה תלוי במזמין: הראשון היה משלם 10 שילינג, הבאים אחריו שילמו 5 ואחריהם 2 ובסוף שילמו גם שילינג אחד... ד"ר קורקידי טיפל אפילו בסבתא שלי.

נחום קורקידי (בר-נס) 1899-1979 היה רופא ודמות ירושלמית נודעת בזמנו. הוא נולד בשכונת נווה צדק לנסיים קורקידי שהיה ממייסדי שכונת אחוזת בית. למד רפואה בביירות וסיים את לימודיו ב-1924. הוא דחה הצעה לעבוד במושבות הצרפתיות באפריקה ובחר לחזור לתל אביב. לאחר שלא הצליח להתקבל לעבודה בבית החולים הדסה בתל אביב, עבר עם משפחתו ב-1925 לירושלים והחל לעבוד כרופא משפחה וכרופא בבית החולים משגב לדרך ששכן אז בעיר העתיקה. בגלל שליטתו בערבית היה מקובל על הערבים רבים מכפרי הסביבה; אבו-גוש, ליפא, עין כרם, בית צפאפה ומלחה. הם כינו אותו "הטביב" (רופא). הם היו באים לביתו ברחוב יפו 84 ומזמינים אותו לביקור חולים בכפריהם. התשלום היה עופות, ביצים, פירות וירקות במקום תשלום כספי. מראהו הצעיר הטריד אותו וכדי להיראות מבוגר יותר ולהשרות ביטחון על החולים, גידל זקנקן ושפם...

המחזה "בוסתן ספרדי" שכתב יצחק נבון מתאר היטב ונאמנה את כל מה שהתרחש גם בשכונה שלנו, כולל השירים והזמירים ממשפחת גאון. בזמן המנדט, כשאדון ולירו, שהיה בעל בנק ואחד מעשירי ירושלים, היה יוצא מהבית ומחפש לו עגלון שיקח אותו לרחוב יפו במרכז העיר הוא היה מרים את היד, ונוקב במחיר 10 גרוש, ככל שהעגלון היה מתקרב הוא היה מוריד לשמונה ואחר כך לחמש. הוא היה מתוכח מרחוק.

אני עולה לכיתה א' בבית ספר אליאנס

התחלתי כיתה א' בשנת 1933 כשהייתי בן 6, בבית ספר אליאנס בו למדו בנים ובנות יחד אבל בכיתות נפרדות. אני זוכר את כהנוב המנהל, שהוחלף על-ידי סילבר. מאוחר יותר סוריאנו ניהל את בית הספר וקיבל שכר מאליאנס. הלימודים התקיימו בעברית ובצרפתית ובית הספר שכן במבנה גדול, שלמים בנו עליו את "מרכז כלל". בכיתה א' היתה משגיחה אשה אחת וכל שאר המורים היו כמרים שלימדו אנגלית, צרפתית וערבית, ואת שאר המקצועות. פעם בכמה זמן הביאו מורה לציור, יהודי מרחביה שלימד אותנו לצייר. לשיר למדנו עם המשגיחה וגם תיאטרון. היינו מעלים הצגות, מי שהיה כשרוני יותר או פחות היה צריך לדקלם על הבמה. גם אחיותי התחילו ללמוד באליאנס אבל שכר הלימוד היה בין שתיים לשלוש לירות לשנה, סכום שלא היה לאבא שלי ולכן בכיתה ב' הוא שלח אותי ללמוד ברטיסבון, ואת הבנות למיסיון האנגלי בעיר העתיקה. אני זוכר שבכיתה א' בבית הספר היו ילדים גדולים, בני 10, הם היו שם כי לא ידעו צרפתית, והיה צריך ללמד אותם את השפה מבראשית.

בית-הספר "אליאנס" בירושלים היה בית-ספר אשר נפתח בעיר בשנת 1880 ונסגר בשנות ה-20 של המאה ה-20. בית-הספר היה חלק מרשת בתי הספר "אליאנס", כל ישראל חברים, כ"ח שהראשון שבהם נוסד במרוקו. שפות ההוראה ברשת כ"ח היו עברית וצרפתית. אליאנס היה אחד מבתי הספר המודרניים הראשונים בירושלים. בית-ספר המקצועי הוסיף לפעול עד שנות העשרים של המאה ה-20. לאחר הסגירה הושכר מבנה בית-הספר לבית היתומים וייגרסן ששכן בו עד שנות ה-50. בשנת 1970 רכשה חברת "כלל" את הקרקע, והקימה במקום המבנה בית משרדים בן 20 קומות הנושא את שמה. הריסת הבניין ההיסטורי לווה בביקורות של גופי שימור. כיום, התזכורות לבית-הספר הן שער הכניסה לחצר, אשר הועתק ממקומו והוא ניצב כיום ברחוב יפו, בכניסה לבית המשרדים, ושער הכניסה לבית-הספר מרחוב אגריפס, המשמש כמעבר בין רחוב אגריפס לחניית שוק מחנה יהודה.

בית ספר רטיסבון

בשנת 1934 עליתי לכיתה ב' ברטיסבון ולמדתי שם עד כיתה ז'. לבית הספר הזה לא היה צריך להתקבל, אלא רק לשלם שכר לימוד. המנהל היה מסתובב בהפסקות ותופס ילדים שלא שילמו ואומר להם להביא כסף מחד או מחרתיים. בשנה הראשונה שילמנו חצי לירה ואחר-כך העלו את המחיר ואפשר היה לשלם בתשלומים. כאמור, אחי מסעוד למד יותר ממני, הוא סיים 10 שנות לימוד ואני סיימתי 6 שנים. אני מדבר כשפת אם: ספניולית, עברית, ערבית, צרפתית ואנגלית. כילדים היינו צוחקים כשדיברנו עברית, אז בכל מקום דרשו "עברי - דבר עברית". הרבה למדתי לבד מקריאת ספרים. אהבתי ללכת לבית ספר וללמוד.

מנזר רטיסבון הוא מנזר צרפתי קתולי שמייסדו הוא האב אלפונס רטיסבון. יהודי מומר מצרפת, השוכן ברחוב שמואל הנגיד 26 בשכונת רחביה בירושלים. הבניין נבנה בין השנים 1876 ו-1897 ושימש כבית ספר מקצועי, בית יתומים וכמנזר בשם "המנזר על שם פטרוס הקדוש", הוא "בניין רטיסבון". במקום זה פעל במשך שנים בית ספר מקצועי לבנים שמהל על ידי נזירים ממסדר "אבות ציון". את מגוריו חלק רטיסבון בין ביתו בבית היתומות בעין כרם, לבין חדרו בבית היתומים. רטיסבון נולד בשנת 1814 נפטר ונקבר בעין-כרם בירושלים בשנת 1884.

היינו מתחילים את יום הלימודים בהליכה רגלית משכונת ימין משה לבית הספר. היינו צועדים יחד כמה ילדים מהשכונה (אלו שלהוריהם היה כסף) בגשם או בחום. איך הייתי יודע מתי הגיע הזמן לצאת מהבית? הייתי מסתכל מהחלון על מגדל השעון בכנסיה בהר ציון, ויודע שהגיעה השעה שבע, ואז יצאתי לבית-הספר. גם בערב, בסיום הלימודים היינו רצים הביתה. על הכנסיה היתה כיפה והמקום נקרא "נביא דהוד", באזור התגוררו ערבים נוצרים שהאמינו שדוד המלך קבור שם, והיה שם גם בית קברות נוצרי.

חדר הסעודה האחרונה נמצא כיום בהר ציון והוא חלק מבזיליקה צלבנית על שם מרים הקדושה שנבנתה בשנים 1110-1130. באולם זה, על פי אמונת רוב הכנסיות הנוצריות, התקיימה סעודתו האחרונה של ישו. הוא נקרא בלטינית בשם קנקולום (Coenaculum), כלומר "חדר האוכל". החדר שוכן בהר ציון בקומה השניה מעל קבר דוד המלך, תבניתו כמעט רבועה וממדיו הם 12X15 מטרים. המקום מזוהה עם אירועים חשובים במסורת הנוצרית, כמו האוכריסטיה, טקס רחיצת הרגליים שנקבע על ידי ישו בעת הסעודה האחרונה, הופעתו של ישו לאחר קימתו לתחייה בפני השליחים, וירידת רוח הקודש על השליחים ביום החמישים מאז הצליבה (פנטקוסט).

קופסאות פח שימשו כילקוטים, אבל אני רצייתי ילקוט על הגב, אז אבא שלי תפר לי ילקוט. כשהתקדמתי בבית ספר רצייתי ילקוט מודרני אז אבא שלי קנה לי בארבעים גרוש ילקוט טוב. לא היו אז שקיות אוכל. היינו מורחים את הפיתה בקצת שמן וזית עם פלפל אדום או אולי חלבה זולה, מגלגלים ושמים אותה בתיק יחד עם שאר הדברים. זה היה מלכלך את הספרים והמחברות ומכתים אותם.

אני, ו'יק כהן (שלימים הפך שחקן מפורסם וגר אז ברחוב צדיק שמעון), למדנו יחד בכיתה של בנים בלבד. בבית הספר היה משטר מאד נוקשה, אולי כי הילדים היו קשים מאד, רובם יהודים משכונות העוני של ירושלים, אבל איתי למדו גם שני ערבים נוצרים והיו מעט מערביים. אני הייתי שובב והמורים היו מכים אותי במקל על היד. זה היה בית-ספר מקצועי ליתומים, כי מי שהיה לו כסף הלך לבתי-ספר אחרים. הלימודים התקיימו בשלוש שפות: צרפתית, אנגלית וערבית כמובן. היינו צריכים להיכנס בשורות לכיתה ולעמוד כשהמורה נכנס. מי שהתנהג לא יפה הושם בחדר התבודדות, או הושאר בבית הספר אחרי הלימודים, במקום ללכת הביתה בארבע וחצי. הסיבות להשאיר תלמיד אחרי הלימודים היו רבות: כאמור, אם התנהג לא יפה, או לא דיבר עברית או ערבית. התלמיד הנענש היה מקבל מעין מקל מעץ (סיניאן) שהיה כמו סימון. היו מחלקים את זה בבוקר והתלמיד היה צריך לעמוד איתו חצי שעה, כך היו מביישים אותו. בית-הספר היה כמו בית-סוהר, אסור היה לצאת ממנו בלי רשות מהבוקר עד 13:30. בין 12:00-13:30 היתה הפסקה ומי שהיה גר קרוב יכול היה ללכת הביתה לאכול ולנוח, אבל כולם היו צריכים להיות בחזרה בכיתה ב-13:30 ולהישאר עד ארבע וחצי.

לאורך כל שעות הלימודים הילקוט היה נשאר בבית-הספר, ובו ספרים, עפרונות ודברים נוספים. מי שהיה נתפס גונב היו כותבים לו בצרפתית: מונטר/שקרן (או גנב) על פלקט קשור בחוט על הצוואר והוא הלך איתו עליו בזמן ההפסקה. אני קיבלתי מכות בידיים בגלל המבטא שלי, או בגלל שלא הקשבתי למורה ולא התרכזתי בלימודים והייתי מסתכל על דברים אחרים. למשל: אם היה צריך להגות בערבית "th" ולא הצלחתי, קיבלתי על היד, כי אם הייתי בורח מהמורה ולא מאפשר לו לתת לי מכה ביד הוא נותן בטוסיק. בסוף למדתי שם ערבית, כי עברית כבר ידעתי. אני הלכתי עם כובע ברט. היה צריך להרים את הכובע שהמורה עובר, אם לא היית מרים או המורה היה משתעשע ומוריד לך את הכובע עם המקל. מי שסיים ללמוד שש כיתות, יכול היה להיבחן אצל הקונסול הצרפתי ולקבל תעודה שסיים את הלימודים.

בעיתון "דואר היום" 6.11.1935 התפרסמה ידיעה כי שוטרים בריטיים הגיעו לחנותו של אברהם וענונו ליד שער יפו, לקחו אותו מבית מלאכתו לביתו בימין משה, שם ערכו חיפוש למציאת נשק, השוטרת עשתה חיפוש על גופה של רעייתו, בתום החיפוש לא התגלה נשק. קודם לכן החליט אבא לרכוש אקדח, והוא עשה זאת מערבי שמיד רץ

ליידע את השלטונות הבריטים שבאו לחפש את כלי הנשק אך האקדה שהוסלק היטב לא נמצא. אבא החזיק באקדה הזו עד 1948 ואז מסר אותו לשלטונות צה"ל.

ברחביה עמדה כנסית הבפטיסטים, ביום ראשון לא התקיימו לימודים ואנחנו היינו הולכים לכנסייה הזו כדי לקבל מתנות. לא היה חשש להמרת דת. מנהל הכנסייה, לינדסי, היה מומחה לתנ"ך ובין השופטים של חידון התנ"ך. לימים, כשהייתי רפד עצמאי עשיתי לו עבודות שונות. פעם הוא הלך להוציא ילד ערבי שנכנס לאזור המוקשים בשטח ההפקר ועלה על מוקש. הוא איבד את כף רגלו השמאלית אבל אני זוכר אותו הולך רגיל.

רוברט (בוב) לינדסי (1917 - 1995). הגיע לישראל בשנת 1937 בגיל 20 ובילה בה את רוב חייו הבוגרים ככומר. חוקר הברית החדשה, יסד יחד עם דוד פלוסר את Jerusalem School of Synoptic Research. היה ידוע במיוחד בשל הנהגתו את הכנסייה הבפטיסטית ברחוב נרקיס בירושלים. במהלך מלחמת עולם השנייה חזר לארה"ב שם הוסמך לכמורה והתחתן. בתום המלחמה חזר לארץ עם אשתו על מנת לנהל את ענייני הכנסייה הבפטיסטית בישראל. לינדסי היה בעל אישיות מיוחדת ויצר קשרים עם יהודים שייכים לאליטה החברתית, הפוליטית והתרבותית בארץ. הביוגרפיה שלו פורסמה תחת השם: "רגל אחת בגן עדן: הסיפור של בוב לינדסי בירושלים". בשנת 1960 לינדסי איבד את רגלו השמאלית לאחר שדרך על מוקש בשטח ההפקר בין ירדן לישראל תוך כדי הצלת יתום ערבי.

נחלת שבעה

בשנת 1938 עברנו להתגורר בנחלת שבעה. כילד הייתי סקרן מאד ואהבתי לקרוא ספרים, מהם למדתי ולכן אני יודע היסטוריה. בצעירותי נחשבתי מרדן בעיני אבא שלי והוא נהג להכות אותי כדרך חינוך. בגיל 11 השיטה הזו פסקה מפני שאמרתי לו שאם יכה אותי שוב אני אחזיר לו.

בר מצוה

בשנת 1940 אבא שלי עשה לי מסיבת בר מצווה בבית. הזמינו חלק מהשכנים ואני קיבלתי במתנה שעון מחבר של אבא שלי אברהם ג'ניו. בתקופה ההיא זה היה ממש נדיר ולאף אחד לא היה שעון. לאבא שלי היה רדיו, מה שהיה מאד נדיר ואנחנו שמענו בו בעיקר חדשות אבל גם מוסיקה ערבית. כשהייתי בן 13 או 14 למדתי לרקוד טנגו עם חברים וחברות לצלילי תקליטים שנוגנו על גרמופון שמישהו מהחבורה קנה. (עוד לא היה פטיפון). גם לנו היה בבית אחד כזה אבל לא הפעלנו אותו כי הוא כבר נחשב עתיק, הוא כן פעל כשגרנו בימין משה. ערבי התקליטים היו הצלחה, רקדנו טנגו והקשבנו לזמרים ששרו בצרפתית ובשפות נוספות. כצעירים גם הלכנו לראות סרטים בקולנוע סמדר.

שש שנים קודם, כשלמסעוד היתה בר מצווה, אבא שלי מכר חלקת אדמה לאדם פרטי במחיר של 50 לירות בשביל המסיבה שלו. זה היה בשנות ה-30 ואבא שלי קיבל כל חודש 25 גרוש. מסעוד למד 10 דפים ועלה לתורה. אני לא רציתי ללמוד או לנאום, לא הייתי מעוניין.

כבר סיפרתי שמסעוד קיבל יותר מכולנו, איך אני יודע? כי כשכבר היינו גדולים הוא סיפר לי שקיבל 5 גרוש דמי כיס. כשאני העזתי פעם אחת לבקש מאבא שלי גרוש אחד כדי ללכת לקולנוע ציון שהיה מול הבית שלנו, אבא נתן לי סטירה ומאז לא ביקשתי.

את רטיסבון עזבתי בשנת 1942 שנה לפני סיום הלימודים ולצערי לא קיבלתי תעודת סיום. עבדתי כשליח על אופניים בדואר המרכזי המנדטורי, בשכר של ארבע לירות לשבוע, חצי משכרי הייתי נותן לפרנסת הבית. רציתי להתקדם בעבודה ולקבל תוספת שכר ולכן החלטתי ללמוד אנגלית בברליץ וכך עשיתי. לצערי נכשלתי בבחינה בסוף שנת הלימודים הראשונה אך ניתן לי לגשת למועד ב' שנקבע לשישה חודשים מאוחר יותר, אלא שבנתיים פרצה מלחמת השחרור ואני התגייסתי.

פרק רביעי

צבא ועבודה

במחתרת

הצטרפתי ל"הגנה" כשהייתי בן 16-17, אהדתי אותם למרות שחלק מחברי הלכו לאצ"ל וללח"י.

אני בן 17, 18.7.1944

ה"הגנה", או בשמו המלא "ארגון ההגנה העברי בארץ-ישראל", הוקם ב-1920 והיה הגוף הצבאי הגדול והעיקרי של הישוב היהודי בארץ ושל התנועה הציונית עד להקמת המדינה. פעל תחת מרותם המלאה של הסוכנות היהודית והוועד הלאומי. ה"הגנה" נועד להיות כוח צבאי עממי גדול, הכולל כל איש ואשה מגיל 17, הכשירים לשירות. מבחינת השלטון הבריטי נחשב לארגון מחתרת חשאי מובהק, אולם בקרב הישוב היהודי היה ידוע לרבים. בשלהי מאי 1948 פורק וחיליו הצטרפו לצה"ל.

בצבא

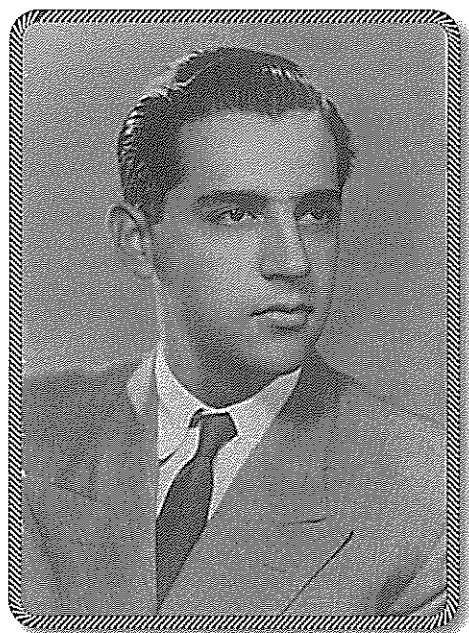
אחרי ששמענו ברדיו על הכרזת המדינה, ירדתי העירה עם החברים שלי. ראינו שמחה וריקודים ברחובות ולמחרת כבר שרפו את המרכז המסחרי.

ב-1948 התגייסתי לפלוגה ג' בגדוד מוריה בחי"ש ועד היום יש לי קשר עם אנשים מהגדוד. למפקד שלנו קראו זרו, ולמפקד פלוגת בית-חורון קראו שדמי. הגדוד שלנו כבש את בקעה ואת אבו-תור ואת הקטמונים כבש הפלמ"ח. עברתי גהנום במלחמות. כחייל השתתפתי בקרבות, נשאתי נשק וגם יריתי בו. שלחו אותנו לשמור על בית-חולים

עם ידידה, מרי וסופי, אשתו של מסעוד

הדסה ועל האוניברסיטה בהר הצופים. בדרך לשם ירו עלינו הערבים, בעוד האנגלים לא עשו כלום ושיתפו פעולה עם הירדנים. הייתי באותו מקום שבו רצחו 78 איש, כולל את ד"ר יסקי.

אני בן 20

היתה מלחמה קשה וארוכה. הייתי עייף מהמלחמה. באיזשהו שלב התחילו להביא חיילים ממחנות המעצר בקפריסין להחליף אותנו והתחלנו לנשום קצת. עברנו גיהנום שלא נגמרה. היינו 130 איש בפלוגה, נשארנו 30. השאר הרוגים ופצועים שנשארו נכים. אני נשארתי בקשר עם חלק מהם שהיו קליינטורה. כשהיינו בצבא חלק נעלמו, לכל אחד היה את הסיפור שלו. עם אלו שעדיין חיים ולא היו ירושלמים הקשר דעך עם השנים. נשארתי תקוע בהר הצופים עד ה-15 במאי, אז האו"ם חילץ אותנו מההר והציב במקומנו חיילי או"ם. קצין הקישור הילמן דאג לחילופין. בזמנו לא היה הבדל בין העדות, אנחנו ניצחנו או כי כולם היו מאוחדים. גם היום אנחנו מתלכדים סביב הקושי אם כי תמיד יש ביננו חילוקי דעות.

אני בקורס מכונות ירייה, 1948

אחרי המלחמה הזו אמרתי שאני רוצה להיות נהג. היה לי כבר רישיון נהיגה וצירפו אותי להיות נהג תחבורה של הגדוד. בשנת 1949 שיחררו אותי משרות סדיר ובמילואים הייתי איש הג"א. במילואים הכרתי תימני ממשפחת גיאת, שהתגורר בסנהדריה, הוא היה לי חבר, איש חריף מאד.

אני חייל

אני נוהג בג'יפ סיור

שיירת "הדסה" היתה שיירת משוריינים שהסיעה יהודים בדרכם להר הצופים ב-13 באפריל 1948. השיירה כללה עובדי רפואה של בית החולים הדסה הר הצופים, עובדי האוניברסיטה העברית, אנשי ההגנה מגיני ההר, חולים, מבקרים ואזרחים. בעת שעברה בשכונה הערבית שיחי ג'ראח, הותקפה השיירה בידי פורעים ערבים, שרצחו 78 מנוסעים. ההתקפה אירעה ימים ספורים לאחר פרשת דיר יאסין, ולטענת עבדאללה א-תל, מפקד הלגיון הערבי בירושלים, היוותה נקמה על הרג בני הכפר. בהתקפה נהרגו 78 יהודים מירי או משריפה מהם 20 נשים, עם ההרוגים נמנו ד"ר חיים יסקי, מנהל בית החולים הדסה, ד"ר משה בן דוד, המנהל המיועד של בית הספר לרפואה באוניברסיטה העברית, ד"ר בנימין קלאר, חוקר הלשון העברית באוניברסיטה, וד"ר אברהם חיים פריימן, מומחה למשפט עברי, ופרופ' אנצו יוסף בונבנטורה. חלק מהנרצחים זוהו ונקברו בקברים אישיים, חלקם נקברו בקבר אחים בבית הקברות סנהדריה, וגופות חלקם (כ-20 חללים) לא נמצאו.

אני נהג ג'יפ עם מרגמה

אחרי רצח השיירה, חטיבה 5 בירושלים, בפיקודו של יצחק רבין, עשו התקפה על כל האזור, כבשנו את ואדי ג'וז ושיחררנו את המקום, אבל האנגלים לא נתנו לנו להישאר בשליטה. הצבא הבריטי הגיע עם טנקים וטומי גאן כדי להוציא את הפלמ"ח, ואני זוכר

שראיתי קולונל בלונדיני עם שפם, מקל וכובע אדום. עמדתי לידו ושאלתי את עצמי עכשיו אתם באים להציל אותנו? הרי נתתם לערבים לעשות מה שהם רצו.

עשיתי מילואים 35 שנה. הייתי עצמאי וכשהלכתי למילואים הייתי צריך לסגור את העסק, וזה היה מסובך. בשנתיים האחרונות לשירות המילואים הייתי נהג, כי כבר לא יכולתי להרים כלום. החזרתי ציוד ושיחררו אותי ממילואים, קיבלתי אפילו תעודה. רצו שאתנדב כנהג כי היה לי רישיון למשאית, אבל אמרתי לא. ביקשתי ממשרד הרישוי לקחת לי את הרישיון למשאית ולהשאיר לי רק לפרייבט. בסוף שיחררו אותי – מה, לא

מספיק 35 שנה?

אני כחיל במילואים

כנסיית המולד, בית לחם 1967

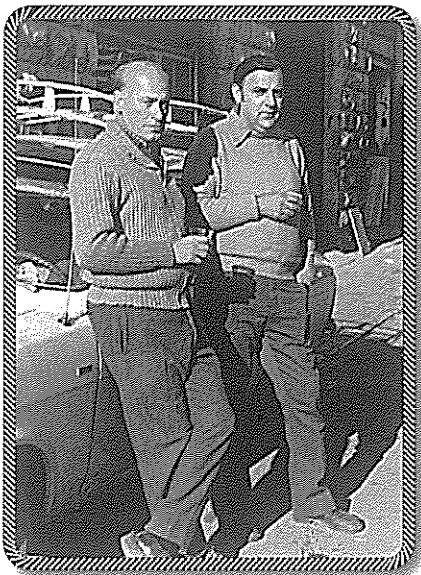
עבודה

כשהייתי בערך בן 10 כבר עבדתי עם אבא שלי בחנות שהיתה לו ולחבר בין השנים 1936-38 ב"ג'ורט אל-עונב" (כלומר: הביוב של הענבים) ליד בריכת השולטן. לא רבים הכירו את המקום הזה בשמו. גרו שם יחד יהודים וערבים. צמוד לשכונה שלנו היתה שכונת שמעה בגיא בן-הינום, היכן שהיום שוכן הסינמטק. אבל אחרי הפרעות עזבו תושבי השכונה היהודים את המקום. עוד קודם בשכונת סילוואן שצמודה לכותל המערבי התגוררו תימנים, שגם הם עזבו בגלל המאורעות ויש אומרים שעד היום יש בסילוואן רחוב ששמו "רחוב התימנים".

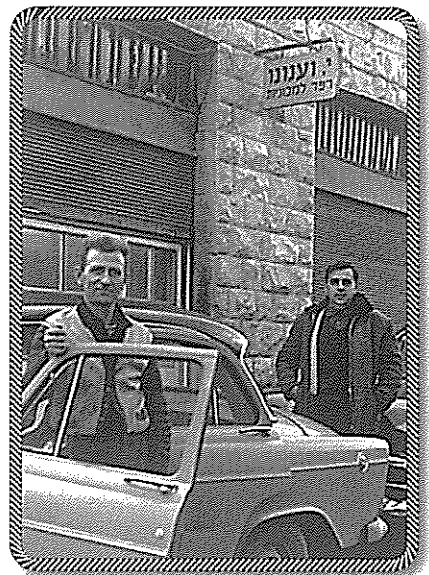
התחלתי לעבוד יותר ברצינות בגיל 15-16 עם אבא שלי וכך למדתי את המקצוע. עבדתי איתו עד שמלאו לי שלושים.

לאחר המלחמה עבדתי בדואר בשכר של שש לירות. העסק של אבא שלי ברחוב שמאי 8 פרח והרבה רופאים ומכובדים נוספים הביאו את הרכבים לטיפול צבע ורפדות. בשנת 1949 אבא שלי ביקש שאעזוב את הדואר ואצטרף אליו לחנות, בשכר של 20 לירות וכך עשיתי. תוך שנה השתלמתי והתמקצעתי במקצוע הרפדות, כולל גזירת בדים. כבר לא הייתי צריך לתת חצי מהמשכורת שלי לפרנסת הבית, בו עדיין גרתי. ותוך זמן קצר חסכתי כחמש מאות לירות אותם שמתי בחשבון הבנק שלי.

בשנת 1958 עזבתי את השותפות עם אבא שלי. הלכתי ופתחתי עסק לבד, שכרתי מקום בדמי מפתח במרכז המסחרי בממילא. כל המשפחה התנגדה, הגיסים שלי שאלו אותי

חנות בממילא עם יוסף דהאן, 1967

חנות בממילא עם הפועל יצחק, 1966

למה אני עוזב ואני עניתי שאני רוצה להיות לכבד. השותף שלי היה משה, אחי הצעיר. אני התמחתי בריפורד ואילו משה עבד בצבע ופחחות. באותה שנה בה פתחתי עסק כעצמאי הייתי חודש במילואים בהר הצופים (בנוסף לפברואר 48) וזה היה אתגר לא קטן.

חנות בממילא עם יוסי אוחיון, עולה חדש ממרוקו ויוסף דהאן הצבע, 1970

אחרי מלחמת ששת הימים נפתח אזור תעשייה חדש בתלפיות, לשם עברתי בשנת 1978, אחרי שעיריית ירושלים החליטה על פינוי המרכז המסחרי בממילא. את המרפדייה שלי בתלפיות פתחתי בשנת 1978 ובשנת 1982 הצטרף אלי בני אבי והוא עובד בה עד היום.

בחנות בתלפיות

קבלת תעודת העסק הנבחר, 1982

בחירות פוליטיות

אחרי הקמת המדינה בחרתי ב"ציונים הכלליים". הייתי מקשיב לנאומים וקורא עיתונים, לא היתה טלוויזיה. גיסי היה קצין משטרה שאהד את המערך (מפא"י) הוא סבל כי הוא היה מרוקאי וכל הגורדיה סביבו היתה אשכנזית. הכישורים היו פחות חשובים, העיקר שיהיה איך בסוף שם המשפחה... הוא אמנם החליף את שמו מחנונה לחן אבל זה לא עזר לו. הוא היה בתנועת נוער במרוקו ועלה לארץ דרך מרסיי עם סרטיפיקטים כי המנדט נתן אישורים לאלו שרצו. מיד הכניסו אותם לקיבוצים כדי שיעבדו. הוא הצטרף להגנה ב-1945. האחיות שלו הגיעו מאוחר יותר כשהשערים נפתחו. היו לי שכנים שתפסו עמדות בשרות המדינה, זה היה הכי טוב והכי מכובד וכלל הבטחה לעתיד. כל הילדים שסיימו 8-10 שנות לימוד היו מתקבלים לעבודה אם היו חריפים וגם היה צריך להביא תעודת מפ"איניק, כדי להתקבל למשרות האלו.

פרק חמישי

הקמת משפחה עם ידידה

ידידה אשתי נולדה בשנת 1927 בשכונת ימין משה לאמה בוקס (דודתי, אחות אמי) ואביה דוד אלקוצר. היא למדה בבית הספר האנגלי בעיר העתיקה ולאחר מכן כמוכרת בחנות נעליים בחנות "בתא" בבניין סנסור ברחוב יפו. בהמשך עבדה כמניקוריסטית ופדיקוריסטית ב"רוברט", מספרה ידועה ויוקרתית שבין לקוחותיה היו שרים, חברי כנסת וידוענים. במספרה היא למדה מקצוע ועבדה כמניקוריסטית ופדיקוריסטית². היא היתה יפה, מסבירת פנים, בעלת ידי זהב ואשת מקצוע מעולה. היא עבדה במספרה עד שנת 1962.

ידידה ואני בחתונה שלנו 4.4.1951

בשנת 1951 התחתנו באולם ששכרנו ברוממה, מול אגד. הבאנו את כל הפרודוקטים, סוכריות ומשקאות, וגם מוסיקה היתה עם מוטי הזמר שהגיע עם תזמורת. רקדנו טנגו. יוסף נבון, אבא של יצחק חתום כעד על הכתובה שלי, הוא היה חבר טוב של אבא שלי ואשתו היתה מוגרבית. הם הכירו כשאבא שלי עבר לנחלת שבעה. אנחנו הכרנו גם את ויקטור ובת נוספת. בואנס אחיו של יוסף, היה גבאי בית הכנסת של מוגרבים במחנה יהודה "זכרון לאברהם", שבו אבא ומשה התפללו בקביעות.

2 טיפול בציפורניים של כפות הידיים והרגליים

אשתי ידידה

אני בחליפה 1952

אחרי החתונה עברנו לגור יחד בדירה של עמידר ברחוב יפו 183. השרותים היו בחצר וחלקנו אותם עם השכנים. בשנת 1965 עברנו לגור ברחוב כורש 14 במרכז העיר. הדירה הזו היתה מול הגבול עם הירדנים, ובזמן המלחמה פגו פגע פגיעה ישירה באחת הדירות שהיתה מעל הדירה שלנו. לקחנו הלוואה של 12,000 לירות בעוד מחיר הדירה היה 30 אלף. זה היה בית חדש שקניתי על הנייר. השלימו את הבניה בשנתיים והחנות שלי היתה במרכז המסחרי קרוב לבית שלי.

בשנת 1971 עברנו לדירה ברחוב הרב עזריאל.

ירושלים המחולקת מצב גיאוגרפי של תקופה בת 19 שנה בתולדות ירושלים במאה ה-20, בין מלחמת העצמאות ב-1948 למלחמת ששת הימים ב-1967. בתום מלחמת העצמאות, בעקבות הסכמי שביתת הנשק נחצתה העיר ירושלים בין מדינת ישראל לבין ממלכת ירדן. הקו העירוני היה קו גבול זמני לפי הסכם שביתת הנשק עם ירדן, קטע של הקו הירוק באורך שבעה קילומטרים. קו זה חילק את העיר בין מזרח ירושלים (למעט מובלעת הר הצופים שנותרה בידי ישראל והשטח המפורז של ארמון הנציב שנותר בידי האו"ם, שהייתה לחלק מממלכת ירדן) לבין מערב ירושלים. משני צדי הקו פרסו הצדדים ביצורים ומכשולים, ובניינים שונים בעיר לאורך הקו שימשו כעמדות צבאיות.

הולדת הילדים

שושנה

ידידה, אני ובתנו הבכורה שושנה, 1953

בתי הבכורה שושנה קרואה על-שם אמא שלי, רוזה. היא נולדה בשבת בשערי צדק ששכן ברחוב יפו בירושלים (כיום בנין "רשות השידור"), בשנת 1952, אחרי לידה קשה וארוכה. בתקופה ההיא האבות לא באו ללידה. שושנה למדה בבית-ספר כצנלסון 12 שנות לימוד והתקבלה לעבודה במחלקת החינוך של עיריית ירושלים. כולם אהבו אותה. היא עבדה כעוזרת גננת עד ליום מותה. לצערי שושנה נפטרה מסרטן בשנת 2010, כשהיא בת 57. קשה לאבד בת. שושנה נישאה למנחם דורי שהיה חבר אנד שנים רבות, ונולדו להם שלוש בנות מקסימות, וכולן עובדות בשרות המדינה. שרית הבכורה עובדת כמנהלת במשרד החינוך, סיגלית עובדת בלשכה לסטטיסטיקה ולימוד עובדת במשרד המשפטים.

חתונתם של שושנה ומנחם
מימין: אבי, אברמינו, ידידה, מנחם, שושנה, אני ונאוה

אבי

אבי בר מצווה

אבי (שנקרא על-שם אבא שלי אברהם) נולד ב-1958. היתה שמחה גדולה כי הוא היה הבן הראשון של וענונו מכל המשפחה. לאחי היו רק בנות. כשנולדה לו הבת הרביעית אחי אמר בערבית: "השלמתי את השולחן", זה סוג של פתגם. אבי למד בבית-ספר יסודי ארלזורוב ובתיכון ארט נביאים. הוא התגייס לצבא בשנת 1976 ושרת בנח"ל, בגרעין לקיבוץ ניר-דוד.

לאחר השחרור אבי נשאר זמן מה בקיבוץ ולאחר מכן נסע לטיול במזרח ושהה כשנה באוסטרליה. אחרי שחזר, בשנת 1982, הוא הצטרף אלי לעבודה במרפדיה באזור התעשייה בתלפיות והתאקלם בה. הוא רצה ללמוד מדעי הרוח באוניברסיטה, אבל זה לא הסתדר.

אבי ואני בפתח החנות בתלפיות, 1985

נאוה

בחתונתה של נאוה

נאוה נולדה ב-1962. היא נקראה כך כי באותה תקופה שודרה תכנית רדיו מאד פופולרית, "משפחת שמחון" שהתחילה בשיחה קבועה: "נאוה בבית?"

נאוה למדה בבית הספר היסודי ארלוזורוב ולאחר מכן בתיכון אורט נביאים, היא התגייסה לנחל לגרעין שיועד לקיבוץ שיזפון. לאחר השחרור היא עברה להתגורר בפתח תקוה ועבדה בבורסה ליהלומים. כיום היא עובדת כמטפלת לילדים בויצ"ו.

חתונתם של נאוה ודורון ברקובר, אוגוסט 1992
מימין: ידידה, דורון, נאוה ואני

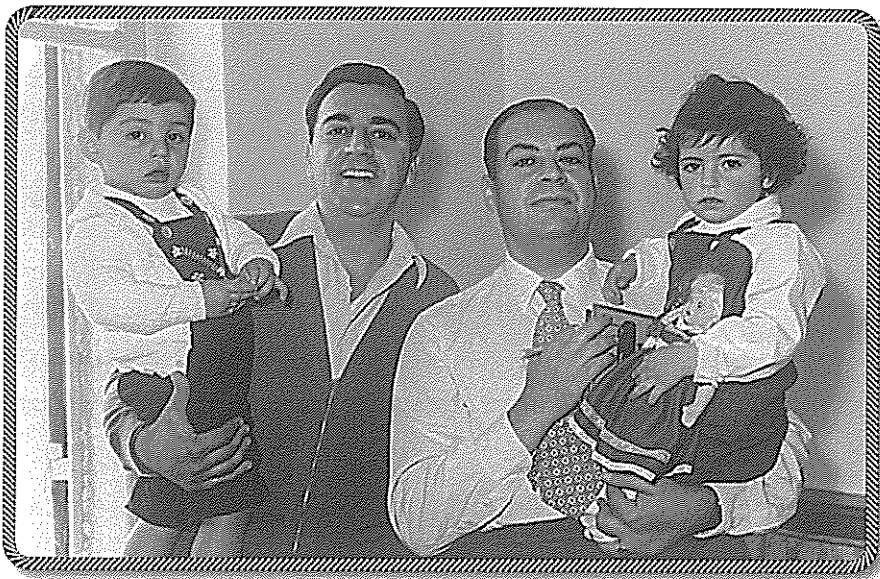
מימין: שושנה, אני, אבי, בוקס, נאוה וידידה

פרק שישי

אחי ואחיותי

מסעוד

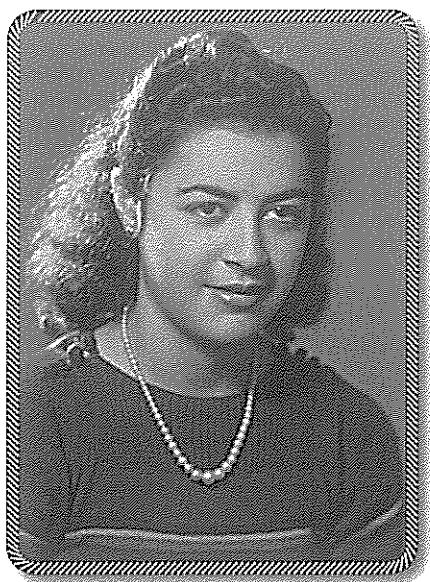
אחי הבכור, מסעוד, קרוא על-שם אבא של אבא. הוא נולד בשנת 1921 והיה הגדול גם בגוף. הוא קיבל את הפינוק של כל הבית, כולל דמי כיס שבועיים בגובה 5 גרוש מאבא, יתר האחים לא קיבלו דמי כיס ולכן זה נשמר בסוד מהמשפחה. מסעוד למד עשר שנים בבית ספר אליאנס ונחשב משכיל, היתה לו קליטה מהירה והוא היה תלמיד טוב. בשנת 1938 הוא התחיל לעבוד כפקיד בבנק עותומן, הבנק הממלכתי של האימפריה העות'מאנית, אחרי שעמד בבחינות כניסה בהצלחה. הוא השתכר 6 לירות לחודש, מה שבזמנו נחשב למשכורת גבוהה. בשנת 1948, בגיל 17, הוא התגייס לצבא ושרת בגדוד של דני אנג'ל, בהמשך יצא לקורס קצינים ושרת כקצין השלישות של הגדוד. בשנת 1953 הועברו נכסי בנק עותומאן בישראל לידי בנק מרכנתיל לישראל (דיסקונט) ומסעוד עבר לעבוד שם. בשנת 1974 הוא מונה למנהל הסניף בדרך בית-לחם בירושלים. הוא היה מנהל אהוב על ידי הלקוחות והפקידים גם יחד, עקב יחסו החם והלבבי. בשנת 1943 מסעוד התחתן עם סופי לבית עבוד, שמוצא משפחתה מסוריה ונולדו להם ארבע בנות: הבכורה שושנה (על שם אמי רוזה), אחריה פרידה (על-שם אמה של סופי), השלישית אסתר (איתי) על שם סבתי והרביעית דליה.

אחי מסעוד מחזיק את בתו דליה ואני את אבי

ידידה (1947)

אחריי בשנת 1923 נולדה אחותי ידידה (דודו), על-שם אמא של אמא. ידידה למדה בבית ספר אליאנס לבנות ולאחר מכן עבדה כתופרת. היא הרוויחה 2 לירות בחודש ולירה אחת היתה נותנת להורים. בהמשך עבדה בתנות בגדים ויקרתית ברחוב יפו בשם

אחותי, ידידה ועמנו, 1942

"בר ובנו" ואחריה עבדה בתיקון גרביים בחנות "בתא" בבניין סנסור בעיר. היא הכירה את בעלה לעתיד משה בינוביץ' (בינו) כשזה הגיע לבקר את המשפחה שלו בנחלת שבעה שגרה בשכונת אלינו. הם התאהבו ונישאו בשנת 1954 וידידה עברה איתו לרמת-גן, שם משה עבד כמכונאי בחברת "דן", ובהמשך הועסק כנהג אוטובוס. נולדו להם שלושה ילדים: אברהם (על שם אבי) אילנה ואיריס.

אסתר (סתרינה)

אחותי אסתר (סתרינה) נולדה ב-1925 ונקראה על-שם סבתא אסתר, מהצד המרוקאי של המשפחה. היא ישנה במיטה אחת עם ידידה ולמדה בבית הספר האנגלי בכניסה לעיר העתיקה. אחרי הלימודים היא עבדה בבית חרושת לטבק ושם הכירה את מנהל העבודה יהודה רפאלי, ממוצא עיראקי. לימים הוא פתח אטליו בשוק מחנה יהודה. נולדו הם שמונה ילדים: קלירינה, אליהו, שושנה, אברהם, יצחק, רותי, נעמי ואחרון חביב יוסף.

אני יעקב

נולדתי בבית המשפחה בעיר העתיקה בירושלים, בתאריך 16 בפברואר 1927 בעזרת מיילדת יהודיה. אני קרוא על-שם אחיה של אמי שנפטר משחפת. סיפרו לי שירד אז שלג כבד בירושלים. אבא שלי כמוכך לא היה בבית ורק כשחזר נודע לו שהוא אב לבן. הלידה הקודמת של אמא שלי התקיימה בבית חולים "משגב לדך" ולפני שהגיע לשם נאמר לו שנוולד בן. כשבא לבקר את אמי אחרי הלידה, נאמר לו שזו היתה טעות ושבעצם נולדה בת. כדי שטעות מעין זו לא תקרה שנית, הוא ביקש מאמי ללדת את הלידה הבאה בבית, וכך היה.

מרי

אחותי מרי נולה ב-1929 ולמדה גם היא בבית הספר האנגלי ובהמשך עבדה בחנות נעליים "ליבר". לקחו אותה לעבודה כמוכרת אבל בעל הבית אמר לה לנקות את הרצפות ולנער את השטיחים, אז אמא שלי אמרה לה שהיא לא צריכה להיות עוזרת בית והפסיקה את עבודתה שם. היא נשכרה למכור - לא לנקות. בשנת 1947 היא נישאה לדוד חנונה

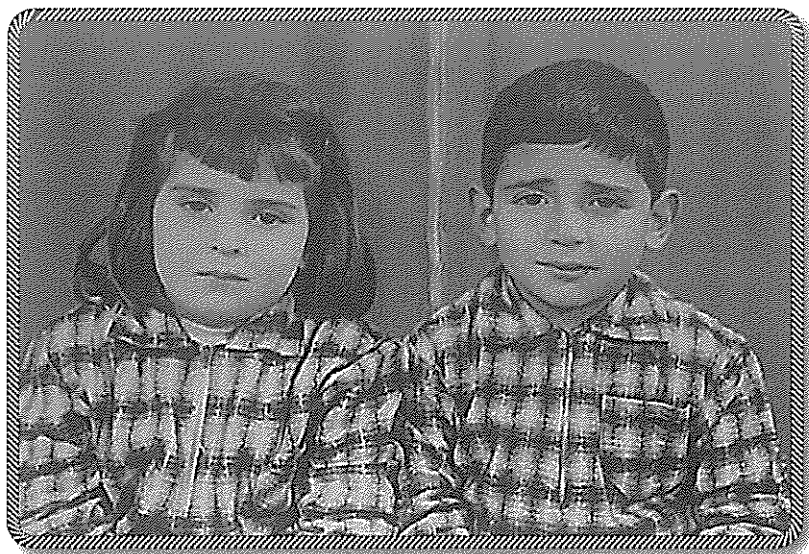
(שעיברת לחן) שהיה עולה חדש ממרוקו ולימים מונה לקצין בכיר במשטרת ישראל. לזוג נולדו ארבעה ילדים: יחיעם נולד ב-1948 ונקרא כך לכבוד תקומת ישראל, אורה על שם אמו של דוד, אברהם וענת.

רחל (ראשל)

רחל (ראשל) נולדה ב-1930 ונקרא על-שם רחל אמנו. היא למדה, כמו אחיותי בבית הספר האנגלי בכניסה לעיר העתיקה ובהמשך עבדה כמוכרת קפה בחנות שנקראה "מקור הקפה" ברחוב יפו, ליד כיכר ציון, עד שהתגייסה לצבא בשנת 1948 ושרתה כחיילת במחנה שנלה. לימים היא נישאה בשידוך ליעקב עדס שעלה לארץ מסודן. המשפחה שלו היתה אחת מ-500 משפחות יהודיות שהיו במקור מסוריה ועברו להתגורר בחרטום, עיר הבירה של סודן. כשעבד אל נאסר עלה לשלטון והלאים את תעלת סואץ נוצר מצב שהיהודים בעלי הנתינות הבריטית לא היו יכולים להישאר בסודן ולכן חלק עברו למצרים, חלק עלו לארץ וחלק היגרו לאנגליה. היהודים שעלו לארץ חשבו שאין כאן מה לאכול ולכן הביאו איתם שקים של בצל. הערבית של העולים היתה ערבית-מצרית ואחותי ראשל, שהיה לה כשרון לשפות וגם אהבה לצפות בסרטים בערבית, הבינה הכל ודיברה "מסרית". יעקב ורחל התחתנו כאן בארץ בשנת 1954, יצאו לסודן וחיו שם חמש שנים, תחת שלטון בריטי. היו להם חיים נוחים מאד, הם נחשבו עשירים של ממש. לאחד מבני המשפחה של יעקב היה בית חרושת למסמרים וגם הוא התעשר. (בזמנו סודן היתה שייכת לאימפריה הבריטית שגם שלטה במצרים וגם בארץ ישראל ולאחותי ומשפחתה היו דרכונים בריטים).

בסודן נולדו להם שני ילדים, אברהם (ברטי) ושושנה (רוזה). הם חזרו לארץ בשנת 1960 והילדים בני 7 ו-8 נכנסו לבית הספר. עוד באותה שנה חלה יעקב ונפטר אחרי זמן קצר כשהוא מותיר את אחותי בחוסר כל. הסוכנות היהודית עזרה והקצתה להם בית של עמידר בקטמון ח', בתחילה בגודל של שניים וחצי חדרים ולאחר שהמשפחה גדלה ניתנה להם דירה נוספת שהיתה צמודה לדירה שלהם. אבא שלי תמך כלכלית בראשל, ברטי ורוזה, ושני הילדים היו תלמידים טובים ותמיד ראשונים בכיתה. לימים רוזה התחתנה עם ריצ'רד שעבד ביהלומים, והיא עבדה בבנק הפועלים, עד שהגיעה לתפקיד ניהולי. אחרי זמן מה ריצ'רד הפך להיות שף כי לא היתה עבודה ביהלומים, גידל את הילדים והיא חיה כמו מלכה. ברטי סיים תואר כאגרונום באוניברסיטה – אחרי שלמד במקווה ישראל, ובהמשך עבד בחטיבה להתיישבות בסוכנות היהודית. בהמשך אחותו סידרה לו עבודה בבנק המזרחי וגם הוא קיבל תפקיד ניהולי.

בעלה השני של ראשל, נפתלי, היה נהג מונית ממוצא כורדי ונולדו להם חמישה ילדים משותפים: רותי, שרה (שכונתה אולף), התאומים בועז ומירב ובן זקונים ששון.

ברטי ורוזה כילדים

משה

משה נולד בשנת 1932 ונקרא על שם אח של אבא. איתו אני חלקתי מיטה אחת. משה היה "הבן של אמא שלי", היא אהבה אותו מאד ואמרה את זה בפירושו. קינאתי במשה קצת, אבל זה עבר לי די מהר. פעם עשיתי שביתת רעב, כי לא קיבלתי מה שהוא כן קיבל, אבל מאז התחסנתי ולא היה לי אכפת. מה? אני לא אוכל בגלל קנאה? הוא נחמד, לארג' ובסדר גמור. משה למד בבית ספר לבנים, התגייס בשנת 1951 לחיל הרפואה ושרת כנהג אמבולנס ואחרי השחרור הצטרף לעסק המשפחתי עם אבא ואיתי ועבד כצבעי ופוחח רכב. בשנת 1962 הוא התחתן עם שרה לבית מזרחי ונולדה להם ילדה אחת בשם נתנאלה.

יצחק

בשנת 1936 נולד בן נוסף ששמו יצחק, על שם אח של אבא. לפני שנתנו לו את שמו היה ויכוח בין אמא לאבא, אבא רצה שיקראו לו יצחק ואילו אמא רצתה שיקרא מרדכי - על שם אביה. הילד נקרא בסופו של דבר יצחק, ולצערנו נפטר כשהיה בן שנה.

שרה

שרה נולדה בשנת 1938 וקרואה על-שם אחות של סבתא מנה. (השרה שעל שמה נקראה אחותי הגיעה מסלוניקי לארץ בעקבות אחותה ומצאה עבודה אצל משה קרסו בתל-אביב ומשפחתו אימצה אותה כבת). היא למדה בבית ספר אליאנס לבנות, לאחר השרות הצבאי של שרה היא התחילה לעבוד כמזכירה במשרד המסחר והתעשייה ולימים נישאה ליוצא כורדיסטאן, יוסף חגי (חוצ'ה) שעבד כנהג באגף החקירות של מס הכנסה. לזוג נולדו שלושה ילדים: אופיר הבכור, אברהם ורונית.

משה קרסו, נולד בסלונקי ביי"א באייר תרמ"ה (26 באפריל 1885) למשפחה שמוצאה מסביבות אגם קומו. שם המשפחה קרסו משמר את שם עיירת מוצאם Carasso. אביו היה סוחר סיטונאי ובעל מכולת וממנהיגי קהילת סלונקי. משה קיבל בילדותו חינוך מסורתי והיה פעיל באגודה הציונית "קדימה". בגיל 14 התייתם משה מאביו וקיבל לידיו את ניהול המכולת המשפחתית ועשה חיל בעסקיו עד שהפך לאחד מסוחריו המזוהים בסלונקי. ב-1914 נשא לאשה את ציפורה (פלובה), ולזוג נולדו שישה ילדים. ב-1924, עקב מלחמת יוון-טורקיה, עלתה משפחת קרסו לארץ ישראל והשתקעה ביפו. ילדי המשפחה, שידעו עברית עוד מבית הוריהם, נשלחו ללמוד בגימנסיה הרצליה. משה קרסו ערך שותפות עם משה (מוסא) מטלון ועם יהודה ונח מוזס לרכישה ושיווק של קרקעות באזור תל-אביב-יפו. בית המשפחה, בן עשרה חדרים מרווחים וסלון רחב ידיים, הוקם ברחוב נחלת בנימין. מאיר דיזנגוף ביקש ממנו להקים את ראינוע "אופיר" ברחוב גרוזנברג, צעד שגרם למשפחת קרסו הפסדים גדולים בשל חוסר ידע וניסיון בתחום זה. ההפסדים כוסו על ידי מכירת אחזקות ביוון. כמו כן ייסד את חברת הטקסטיל "שרון" ואת חברת הספנות "אל-ים". אל עסקי הרכב הגיע קרסו בשנת 1933, עם יצחק ארדיטי, ויחד קיבלו את זכויות הייבוא והשיווק של חברת גינרל מוטורס בארץ ישראל: "מואיז קרסו, מחלקת מכונות". משה קרסו עסק גם בפעילות ציבורית, הוא העלה חלק מיהודי סלונקי, שהיו פועלי הספנות הראשונים בנמל תל אביב, כיהן כשופט בבית המשפט העברי לשלום, התאגדות פנים-יהודית ליישוב כסוכים בתל אביב-יפו וכנשיא התאחדות עולי יוון.

משה, אמא רוזה, שרה ואבא אברהם

אחרית דבר

כילד אהבתי לקרוא ספרים, בעיקר על ההיסטוריה ולמדתי מהם הרבה. ההיסטוריה מוכיחה שהיא חוזרת על עצמה, יש משברים, מושחתים היו ותמיד יהיו ואת זה אי אפשר לשנות. גם אנטישמיות היתה ותהיה גם בעתיד.

טוב לי פה במדינה שלנו ואני מבסוט. שירתתי את המדינה 35 שנה כחייל בסדר ובמילואים. במלחמת השחרור הייתי בפלוגה קרבית שרק מעטים ממנה נותרו בחיים, זו היתה טרגדיה והמלחמה הכי קשה שהשתתפתי בה. איבדתי תברים רבים, קצינים, מפקדים ובעזרת מזל רב יצאתי מהתקופה הזו בשלום.

המשפחה תמיד היתה מגובשת, לאחים שלי ולי מעולם לא היה ריב. ראיתי משפחות אחרות שחבריהן מתנתקים אלו מאלו, לא מדברים ביניהם ורבים - זה נורא בעיני. אחרי שההורים שלי נפטרו כולם רצו לדעת איך אנחנו מסתדרים ביננו, גם לגבי הירושה, ותמיד אמרנו שאצלנו הכל בסדר, אנחנו שומרים קשר עם כל בני המשפחה, פרט לאלו שחזרו בתשובה ואינם באים לשמחות המשפחתיות וזה חבל. האחיות שלי טיפלו בבעלים החולים שלהם בבית עד שהם נפטרו, לא העבירו אותם למוסדות אחרי 40-50 שנה של נישואין. במשפחה מקבלים את הטוב ואת הרע. כשאמא שלי התבגרה ואמרה שהיא מרגישה בודדה בסופי שבוע (כי במשך השבוע היא היתה עסוקה עם חברות) אמרתי לה שתבוא אלי, אחותי מרי ואני היינו מארחים אותה בתורות.

בעבודה שלי הכרתי כל מיני אנשים וטיפוסים. אני חשדן ובאופן טבעי נוהג לפי המוטו: "כבדהו וחשדהו", אני לא מעסיק בני משפחה אחרי שהיה לי ניסיון לא מוצלח עם ילד שאביו ביקש ממני להעסיקו, אבל אחרי שבועיים ראיתי שאין לו כשרון למקצוע וביקשתי ממנו ללכת. אביו לא דיבר איתי שנה תמימה.

חברים שלי נוהגים לומר שפעם היה יותר טוב, ואני אומר שזה לא נכון! לא היה לנו חימום, לא היו הסקות, היה לנו קר והיו מלבישים אותנו באותם הבגדים שהיו עוברים מילד לילד, מבן לבת ולהיפך, היינו ישנים שניים במיטה אחת. מי שהיה לו תפוח-זהב היה נחשב בר מזל, מי שהיה לו חתיכת פיתה עם שמן זית וחתיכת חלבה היה בר מזל. לא היו לנו ילקוטים, אם היה יורד גשם הספרים היו נרטבים. לא היה יותר טוב פעם, עכשיו טוב!

תודה לאל על הנכדים, הנכדות הנינים והנינות שלי! יש לי בטחון בהם. כל מה שיש לי השגתי בכוחות עצמי.

אני שלם עם עצמי.

אדם חרוץ, נעים הליכות, חייכן ושקט הוא יעקב וענונו.

יעקב נולד בשנת 1927 למשפחה שהתגוררה בארץ החל מהמאה ה-19. כילד התרוצץ בסמטאות השוק בעיר העתיקה בירושלים וכבר בגיל צעיר סייע בפרנסת המשפחה, כמו אחיו ואחיותיו. כחייל ב"הגנה" ובצבא ההגנה לישראל זכה להיות שותף פעיל בהקמת המדינה ובכוח הלוחם לביצור עצמאותה. אביו היה בעל מלאכה בעסקי הרכב, ויעקב הצעיר עבד לצידו ולמד את רזי המקצוע ממנו לימים. יצא לדרך עצמאית כרפד רכב בעל ידי זהב ועיניים טובות. כשבגר הקים משפחה עם ידידה והוליד עמה שתי בנות ובן. בנו ממשיך את דרכו במרפדיה והוא בן הדור השלישי לעיסוק במקצוע זה.

זוהי הזמנה לקרוא סיפור חיים שבו ביטוי לאהבת המדינה, חשיבות המשפחה, אופטימיות נצחית והסתכלות מפוכחת וסלחנית על מציאות החיים.

ה.א.מ.

הסיפור שלך במילים שלך